

Дарко ОПАЛИЋ¹Државни архив Србије, Београд
Србија*прегледни рад*

ЗБИРКА ДРАГОСЛАВА СТРАЊАКОВИЋА Стара питања и нови изазови

Анстракт: Драгослав Страњаковић (1901–1966), историчар, рођен је у Ужицу где је завршио основну школу и гимназију. Школовање је наставио на Филозофском факултету у Београду (дипломирао 1927. године), а даље се усавршавао у Бечу и Паризу. Као предавач радио је на Филозофском и Богословском факултету у Београду. У свом научном раду бавио се политичком историјом српског народа у XIX веку.

Збирка Драгослава Страњаковића чува се у Државном архиву Србије. Грађа ове збирке може се поделити у две целине: грађу из XIX века и радне материјале Драгослава Страњаковића (реферати, белешке, исписи).

Рад приказује процес сређивања и обраде грађе. Нагласак је стављен на поједине сегменте сређивања једне збирке, тј. питања која су се наметнула у том послу: формирање тематских целина, исписивање сигнатура и печатива грађе. Такође, у раду је истакнут и значај који може да има дигитализација ако се у обзир узму физичке карактеристике грађе из ове збирке.

Кључне речи: *Збирка Драгослава Страњаковића, сређивање и обрада, дигитализација*

ДРАГОСЛАВ СТРАЊАКОВИЋ²

Драгослав Страњаковић је рођен 31. маја 1901. године у Ужицу. У родном граду је завршио основну школу (1912) и гимназију (1921). Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду где је дипломирао 1927. године. Период од 1928. до 1932. године провео је у Паризу и Бечу где се бавио истраживањем архивске грађе за своју докторску дисертацију. Докторирао је 1932. са тезом *Влада уставобранитеља 1842–1853 – Унутрашња и спољна политика*. За доктора филозофије изабран је 1933, а зарад нових архивских истраживања поново је боравио у Бечу и Паризу током 1935. и 1938. године.

¹ архивист, *darkoopalic@gmail.com*

² До сада су живот и дело Драгослава Страњаковића више пута били тема обраде у домаћој науци, те је стога овда дат пресек његове биографије на основу објављених радова. Више у: Александар В. Савић, *Прилози са суђења др Драгославу Страњаковићу*, Ужички зборник 29, Ужице 2005, 287-316; Душан Љ. Кашић, *Драгослав Страњаковић*, Богословље 39, св. 1-2, Београд 1980, 171-173; Радош Љушић, *Страњаковић Драгослав*, Енциклопедија српске историографије, приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић, Београд 1997, 660; Радош Љушић, *Страњаковић Драгослав*, *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 1107; Радош Љушић, *Библиографија радова Драгослава Страњаковића (1901–1966)*, Историјски гласник, Београд 1978, 201-212.

На Катедри за националну историју радио је од 1925. године као асистент, 1928. је указом постављен за суплента IV мушке гимназије у Београду, 1931. за асистента на Катедри за Националну историју, 1936. за доцента, а од 1940. године радио је као ванредни професор. У току окупације (1941–1944) није био изабран у наставничку службу на Универзитету, а период од јануара до августа 1944. провео је у логору на Бањици. Иако је 1945. указом био пензионисан, 1946. године је постављен за хонорарног службеника Српске патријаршије и на том месту је остао све до избора за редовног професора Историје српске цркве на Богословском факултету Српске православне цркве 1955, где је остао до 1958. године.

Са променом политичких прилика након рата Драгослав Страњаковић је осуђен, па је један део свог живота провео у затвору. Пред Окружним судом у Београду јануара 1958. године почело је суђење Страњаковићу и групи осумњичених да су 1957. године организовали групу која је одржавала везе са четничким групама у иностранству и вршила непријатељску делатност у намери обарања власти у Југославији. Због овога је био осуђен на шест година затвора.

Умро је у Београду 27. новембра 1966. године.

Непотпуна библиографија Драгослава Страњаковића броји 277 јединица. Пажњу својих истраживања Страњаковић је усмерио на XIX век и историју Србије до стицања независности. Значајне су његове студије о *Начертанију*, а његова докторска дисертација је оцењена као вредан допринос историографији. Страњаковић је имао идеју и да прикаже историју Србије XIX века писањем пет биографија – војда Карађорђа Петровића, кнеза Милоша Обреновића, Илије Гарашанина, Јована Ристића и Николе Пашића. Ову идеју није спровео до краја будући да је написао две од пет биографија – Карађорђеву и Илије Гарашанина. Писао је о српским владарима и њиховим супругама, Првом српском устанку, цркви, Црној Гори и другим темама.

ЗБИРКА ДРАГОСЛАВА СТРАЊАКОВИЋА

Збирка Драгослава Страњаковића³ броји седам архивских кутија у које је смештено 1086 предмета. Грађа Збирке је Државном архиву Србије предавана путем откупа у више наврата у периоду од 1973. до 2016. године. Грађа је откупљивана од Јованке Страњаковић, супруге Драгослава Страњаковића, и Јелене Рогић (рођене Страњаковић), ћерке Драгослава Страњаковића. Јованка Страњаковић је 20. новембра 1973. године први пут понудила Архиву Србије⁴ у откуп 29 докумената из заоставштине свог супруга од којих су већину чинила писма Фрање Заха упућена Илији Гарашанину. Наредне године Архиву су понуђена још 1024 документа која обухватају период од 1840. до 1867. године и односе се на националну историју. Следећа предаја архивске грађе уследила је 1981, а последња је била 2016. године.⁵

³ У даљем тексту: Збирка

⁴ Данас Државни архив Србије. Назив установе се кроз њену прошлост неколико пута мењао.

⁵ Заоставштина Драгослава Страњаковића се, поред Државног архива Србије, чува и у Архиву Српске академије наука и уметности. Грађа је у Архив САНУ такође пристигла путем откупа од Јованке Страњаковић и Јелене Рогић и била је откупљивана у више

Грађа Збирке се може поделити у две целине. Прву целину чине четири кутије у којима се налази грађа која се односи на националну историју и која покрива период од 1840. до 1868. године. У оквиру ове четири кутије грађа је првобитно била груписана у тематске целине које су биле формиране пре него што је била предата Архиву и за коју је постојао попис предатих докумената. У њима се налази грађа коју је Страњаковић прикупио током живота и која нам је пружа информације о политичкој историји Кнежевине Србије: побуне у Србији 1842–1857. године; преписка у вези са политичким приликама у Кнежевини Србији; извештаји агената и повереника о Обреновићима и о дешавањима у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији и у Нишком пашалуку; писма Фрање Заха; Пујина буна 1849. и побуна у Видинском пашалуку 1850. године; револуција у Хабзбуршкој монархији 1848. године и став Србије у вези са тим дешавањима; писма Александра Ненадовића; о Светоандрејској скупштини; преписка разних личности.

Другу целину чине документа смештена у преостале три кутије. Овде је реч о радним материјалима Драгослава Страњаковића (реферати, белешке, исписи) у куцаној форми и у рукопису. Ту су се такође могле препознати тематске целине према којима је грађа била груписана: документа у вези са радом Комисије за прикупљање података о прогону Срба и страдању Српске православне цркве у току Другог светског рата; реферати о избору професора Богословског факултета; рад Комисије за израду *Историје Српске православне цркве*; извештаји о стављању храмова под заштиту државе; преводи разних писама; реферати и радови о Српској православној цркви, биографије црквених великодостојника; материјали о црквама и манастирима Српске православне цркве (белешке, исписи, фотографије, исечци); реферати: *Милетина буна 1835 године*, *Из живота владике Рада – Новица Церковић о Његошу*, *Мирчина буна 1846 године*; препис писма Стефана Стефановића Тенке Милутину Петровићу од 14. децембра 1848. године; *Моје успомене* – препис мемоара краљице Наталије Обреновић; белешке и исписи о српској историји. Ова грађа је 2016. године предата Архиву Србије, а исто као у претходном случају, и овде је начињен попис преузете грађе.

СТАРА ПИТАЊА

Одмах на почетку ћемо се подсетити да је збирка вештачка творевина која је настала сакупљањем. То је група докумената различитог порекла, вештачки састављена према одређеној концепцији колекционара или архива. Иако збирке могу да буду разноврсне и по садржини и по формалном ознакама, оне се ипак могу разврстати у три основне групе:

- 1) Типичне (географских карата; планова и скица; плаката, летака, објава;

наврата у периоду од 1971. до 1997. године. Први део заоставштине од десет архивских кутија сређен је 2001, док је други део од деветнаест архивских кутија сређен 2016. године. Заоставштина је део Историјске збирке Архива САНУ, где се налази под сигнатуром 14556. Поред заоставштине, у Архиву САНУ налазе се и два Страњаковићева рукописа: *Милетина буна 1835. године* (Историјска збирка 14165) и *Илија Гарашанин* (Историјска збирка 14233).

топографија; печата и жигова; кино-фоно-фото докумената);

2) *Varia*;

3) Збирке које формирају колекционари према свом избору.⁶

Такође, када говоримо о збиркама подсетићемо се и да постоје два упутства за сређивање збирки: *Упутство о формирању, сређивању и обради збирке плаката* и *Упутство о чувању и обради збирке фотографија*.⁷

Пошто се из наведеног може закључити да се ниједно од два упутстава не може применити на примеру Збирке Драгослава Страњаковића, одмах се на почетку поставило питање на који начин је средити. Дакле, како ово питање није решено посебним упутством, то је аутоматски дало слободу избора на који начин ће она бити сређена. Као што смо видели, грађа је у Архив пристизала груписана у тематске целине, те се стога дало закључити да би најбоље било да се Збирка среди по тематском принципу.

Постојеће тематске целине нису нарушаване уз пар изузетака. Дакле, малих промена је било, али никако у толикој мери да би се могло рећи да је структура фонда у потпуности преуређена. Задржане су постојеће тематске целине, уз формирање нових, али само да би се олакшала оријентација у коришћењу архивске грађе. У оквиру постојећих целина од појединачних докумената су формиран предмети који се односе на исту тематику и они су сложени по хронолошком реду. Такође, било је случајева где су поједина документа премештена из једне тематске целине у другу како би била смештена у целину којој припадају по својој тематици. Наполетку су све тематске целине сложене по хронолошком реду.

Приликом сређивања овог фонда наметнуле су се неке недоумице условљене физичким карактеристикама саме архивске грађе. Овде су издвојена два таква примера која би могла бити занимљива, а која се односе на исписивање сигнатура и печатање грађе, а уз њих је дат и један пример како дигитализација може бити од помоћу у коришћењу архивске грађе.

Упутство о формирању, сређивању и обради збирке плаката јасно прописује да се сигнатура пише оловком на полеђини левог угла плаката, док *Упутство о чувању и обради збирке фотографија*⁸ још прецизније говори да се сигнатура бележи на полеђини фотографије у горњем левом углу. Исто правило је примењено и приликом сређивања Збирке Драгослава Страњаковића. Међутим, у оквиру ове збирке постоје случајеви где није било могуће исписати сигнатуру на прописаном месту, па се морало одступити од овог правила јер се то наметало као једино могуће решење. На Слици 1 видимо један такав пример. Овде је уместо у горњем левом, сигнатура

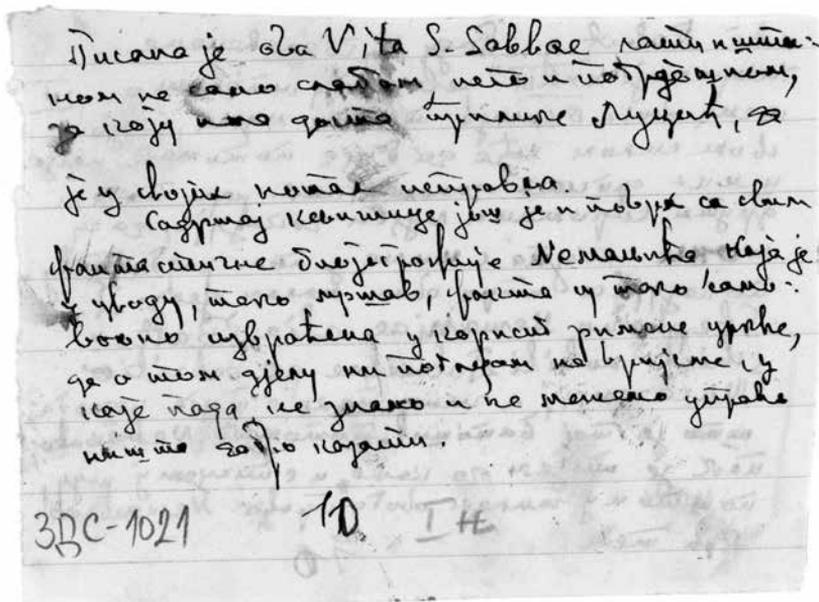
⁶ Смиљка Ђурић, *Појам личног фонда и збирке и формирање збирке „Varia“*, Архивски преглед 1969, 1, Београд 1969, 67.

⁷ *Упутство о чувању и обради збирке фотографија*, Архивски преглед 1971, 1–2, Београд 1971, 157–161; *Упутство о формирању, сређивању и обради збирке плаката*, Архивски преглед 1985, 1–2, Београд 1986, 177–183.

⁸ Пошто смо видели да за сређивање збирки постоје свега два упутства, овде ћемо као својеврсну допуну *Упутству о чувању и обради збирке фотографија* споменути и рад Зорице Нетај *Фотографије као архивска грађа и њихова обрада у Архиву Југославије* објављен у: Архив, часопис Архива Југославије, година XIII, бр. 1–2, 68–80.

исписана у доњем левом углу. Овакво решење било је условљено празним простором на документу где се могла исписати сигнатура како би била довољно читка и видљива. Пошто ово није јединствен случај у Збирци, а верујемо и у свакодневном раду са архивском грађом, можемо поставити питање да ли је потребно допунити постојећа упутства којима би се прецизирало на којем месту убудуће исписивати сигнатуру у оваквим ситуацијама или га оставити отвореним да га архивисти решавају по сопственој процени.

Слика 1 – (ДАС, ЗДС-1021)

438

Друга недоумица која се јавила, а за коју би можда било корисно пронаћи решење, јесте печатирање грађе. Међу радним материјалима Драгослава Страњак-вића могу се пронаћи цедуљице малог формата на којима није могуће да се остави цео отисак печата. На Сlici 2 је приказан један такав случај. Овде је реч цедуљци чије су димензије су 8x15 мм. Ако пођемо од дефиниције да печат означава припадност документа одређеном архиву и да се ставља у празнину где нема текста⁹, на основу приказаног примера се намеће питање шта урадити у оваквим случајевима и оним случајевима када на листу нема довољно празног места да би се документ печатирао.

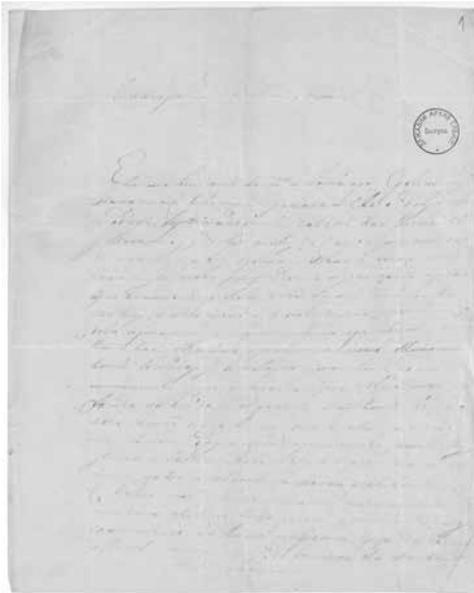
Слика 2 – (ДАС, ЗДС-1047)

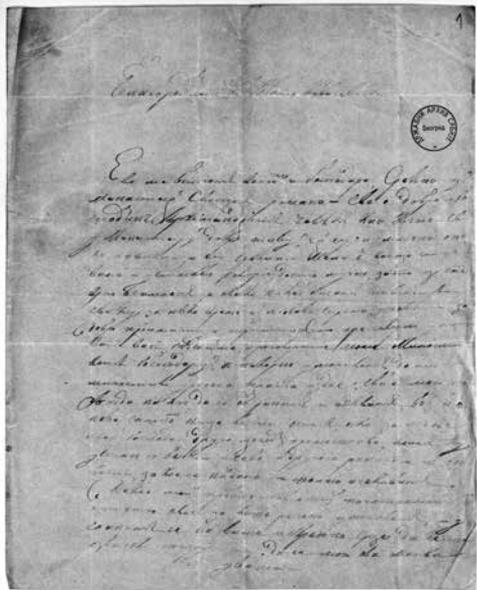
НОВИ ИЗАЗОВИ

⁹ Богдан Лекић, *Архивистика*, Београд 2006, 134.

Са тачке гледишта заштите и коришћења архивске грађе, дигитализација нам пружа многе могућности. Овде ће бити речи о примеру где се може видети како скенирање докумената у процесу дигитализације може да олакша и унапреди коришћење архивске грађе. На Слици 3 приказан је документ који се чува у Збирци под редним бројем 218. Овај документ је настао 3. новембра 1848. године и карактеристичан је по томе што је временом избледело мастило којим је Хрисанд Јовановић известио Тому Ковачевића о свом доласку у манастир Светог Романа. Мастило није избледело у потпуности, али јесте у толикој мери да је читање поруке коју је Јовановић упутио Ковачевићу дотле отежано да је готово неразумљиво. Ту долази до значаја који може да има процес дигитализације архивске грађе. Приликом скенирања документ је обрађен у програму *AdobePhotoshop* тако што су подешени параметри за обраду слике у оквиру алата *Brightness/Contrast*, *Auto Tone*, *Auto Contrast* и *Auto Color*, те је подешавањем светлине и контраста документ обрађен тако да је постао читљивији барем у оној мери да се разуме његова суштина (Слика 4). Овај пример је наведен из разлога што рад у програму *AdobePhotoshop* не изискује високе техничке спецификације рачунара, а време потребно за обраду једне овакве фотографије је врло кратко. Из овога се може закључити да би архивист у току свог рада овакве случајеве могао да реши у кратком временском року, а коришћење оваквих докумената колико-толико олакша.

Слика 3 – Писмо Хрисанда Јовановића Томи Ковачевићу (ДАС, ЗДС-218)

Слика 4 – Писмо Хрисанда Јовановића Томи Ковачевићу након обраде у програму *Adobe Photoshop*

РЕЗИМЕ

Драгослав Страњаковић (1901–1966), историчар, рођен је у Ужицу. Поред родног града школовао се у Београду, Бечу и Паризу. Радио је као предавач на Катедри за Националну историју, а био је и професор Историје српске цркве на Богословском факултету. У својим истраживањима бавио се политичком историјом српског народа XIX века до стицања независности 1878. године, али и темама из српске средњовековне историје, црквене историје и страдањем српског народа током Другог светског рата.

Збирка Драгослава Страњаковића која се чува у Државном архиву Србије садржи документа из XIX века која је Страњаковић сакупио током свог живота и радне материјале који су настали током његовог рада. Грађа је предавана Архиву у периоду од 1973. до 2016. године и смештена је у седам архивских кутија. Збирка је архивистички сређена 2022. године. У току сређивања Збирке појавила су се питања која су наметнула решења која одударају од постојећих правила за сређивање збирки – реч је о месту где се на документу исписује сигнатура и печатању архивске грађе. Са друге стране, било је и примера где се могло видети како процес дигитализације грађе може да олакша њено коришћење и учини је доступнијом истраживачима.

440

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Државни архив Србије, Збирка Драгослава Страњаковића (ДАС, ЗДС)
- *Упутство о чувању и обради збирке фотографија*, Архивски преглед 1971, 1–2, Београд 1971, 157-161.
- *Упутство о формирању, сређивању и обради збирке плаката*, Архивски преглед 1985, 1–2, Београд 1986, 177-183.
- Ђурић, Смиљка. *Појам личног фонда и збирке и формирање збирке „Varia“*, Архивски преглед 1969, 1, Београд 1969, 67.
- Кашић, Душан Љ. *Драгослав Страњаковић*, Богословље 39, св. 1–2, Београд 1980, 171-173.
- Лекић, Богдан. *Архивистика*, Београд 2006.
- Љушић, Радош. *Страњаковић Драгослав*, Енциклопедија српске историографије, приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић, Београд 1997, 660.
- Љушић, Радош. *Страњаковић Драгослав*, Енциклопедија српског народа, Београд 2008, 1107.
- Љушић, Радош. *Библиографија радова Драгослава Страњаковића (1901–1966)*, Историјски гласник 1–2, Београд 1978, 201-212.
- Нетај, Зорица. *Фотографије као архивска грађа и њихова обрада у Архиву Југославије*, Архив, часопис Архива Југославије, година XIII, бр. 1–2, 68-80.

Darko OPALIĆ

DRAGOSLAV STRANJAKOVIĆ COLLECTION OLD QUESTIONS NEW CHALLENGES

Summary

Dragoslav Stranjaković (1901–1966) was a Serbian historian. He was born in Užice where he finished his primary education. He continued his education in Belgrade and after that he studied in Vienna and Paris. He worked as a lecturer at the Department of National History and as a professor of History of the Serbian Church at the Faculty of Theology in Belgrade. His chief field of study was national history of the XIX century before the Serbian - Ottoman wars (1876-1878). He also did intensive research in Serbian medieval history, the history of the Serbian church and the plight of the Serbian people during the World War II.

The “Dragoslav Stranjaković Collection” is being kept and preserved by the State Archives of Serbia. It contains documents from the XIX century Stranjaković himself gathered, as well as his personal paper notes and his own research. The collection comprises seven boxes which were created in stages, from 1973 to 2016, and the collection itself was technically processed in 2022. The principal challenge we faced during the processing was to decide where to place reference codes and stamp marks. On the other hand, the digitisation of the collection showed the benefits of e-storing, namely the ease of use and access for both the archivists and researchers.